

Güncel Algıyla Kur'an'ın İtibarsızlaştırılmaya Çalışılması:

Hz. Peygamber'in Evlilikleri ve Kölelik Meselesi

Trying to Discrediting the Qur'an with Current Perception:

Hiz. Prophet's Marriages and the Issue of Slavery

Muhammet KARAOSMAN

Dr. Öğr. Üyesi, Artvin Çoruh Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir ABD,
Assistant Professor, Artvin Çoruh University, Faculty of
Theology, Department of Tafsir
muhammedkaraosman@hotmail.com

ORCID: 0000-0001-9254-2031

DOI: 10.47424/tasavvur.1010256

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 15 Ekim / October 2021

Kabul Tarihi / Date Accepted: 13 Aralık / December 2021

Yayın Tarihi / Date Published: 31 Aralık / December 2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December

Atıf / Citation: Karaosman, Muhammet. "Güncel Algıyla Kur'an'ın İtibarsızlaştırılmaya Çalışılması: Hz. Peygamber'in Evlilikleri ve Kölelik Meselesi". *Tasavvur: Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 7/2 (Aralık 2021): 1491-1519.

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/tasavvur> | <mailto:ilahiyatdergi@nku.edu.tr>

Copyright © Published by Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
İlahiyat Fakültesi / Tekirdag Namık Kemal University, Faculty of
Theology, Tekirdag, 59100 Turkey.

CC BY-NC-ND 4.0

Öz

Günümüzde insan zihni çeşitli *algı yönetimi metodlarıyla* saldırıya mâruz kalmaktadır. Medya insan algılarını yönetmekte sıkça başvurulan bir araçtır. Bu yöntemlerin etkisiyle insanlar gerçeklerden daha çok algılarına göre hareket etmektedir. Oysa algılar her zaman gerçeğe tekabül etmez. Bu bağlamda Batı dünyasının yeni ötekisi/düşmanı Müslümanlar hakkındaki olumsuz algı en çok Kur'an-ı Kerim üzerinden oluşturulur. Araştırmamızda güncel algılara aykırı görünen iki örnek Kur'an perspektifinden incelenmektedir. Bu meseleler Hz. Muhammed'in Hz. Aişe ve Hz. Zeyneb'le yaptığı evlilikler, çok evlilik mevzusu ve kölelik meselesidir. Çalışmamız nitel bir araştırma olup literatür taramasına dayanmaktadır. Öncelikle bu konuların Hicaz-Arap kültüründe ve Kur'an'da nasıl yer aldığı ele alınmaktadır. Örnek olarak incelenen uygulamaların var olan kültüre uygunluğu müşrik, Yahudi ve münafıkların meseleye bakışıyla ortaya konulmaktadır. Ardından bu hususlarla ilgili oryantalist ve ülkemizdeki İslam dinine önyargılı bazı yazarların iddialarına yer verilmektedir. Araştırmacıların artık bigâne kalamayacağı sosyal medyadan da bazı örneklerden istifade edilmektedir. Nihayetinde şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır. Güncel algı, önce değer haline getirilmekte; daha sonra da bu algı başka zamanlara teşmil edilerek değerlendirme ölçütü olmakta ve bu ölçüye uymayan farklı uygulamalar itibarsızlaştırılmaya çalışılmaktadır. Kur'an ayetleri başta olmak üzere klasik eserlerdeki rivayetlerden hareketle bir itibarsızlaştırma faaliyeti yapılmaktadır. Fakat Kur'an-ı Kerim ayetleri sosyo-kültürel ortamlarından uzak bir şekilde literal okunarak çarpıtma yapılmakta ve genellikle anakronizme düşülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Algı Yönetimi, Kölelik, Teaddüd-i Zevcat, Ümmühatü'l-Mü'minin

Abstract

Nowadays, the human mind has been attacked by various perception management methods. Media is a frequently used tool in managing human perceptions. Under the influence of these methods, people act more according to their perceptions than the facts. However, perceptions do not always correspond to reality. In this context, the negative perception about Muslims, the new other/enemy of the Western world, is most often formed through the

Holy Qur'an. In the current study, two examples that seem to contradict current perceptions are examined from the perspective of the Qur'an. These examples are the marriage of Hz. Muhammad with Hz. Aisha and Hz. Zeyneb, the issue of polygamy and slavery. Our study is qualitative research and is based on a literature review. First of all, it is discussed how these issues take place in the Hijaz-Arab culture and the Qur'an. The suitability of the practices examined as an example to the existing culture is revealed by the viewpoint of the polytheists, Jews, and hypocrites. Then, the claims of some authors who are orientalist and biased against the Islamic religion in our country regarding these issues are included. Some examples are used from social media, where researchers can no longer remain ignorant. Finally, the following table emerges. The current perception is first converted into value; then this perception is transferred to other times and becomes a criteria for evaluation, and different practices that do not comply with this measure are discredited. Based on the narrations in classical works, especially the verses of the Qur'an, a discrediting activity is made. However, the verses of the Qur'an are read literal away from their socio-cultural environments, distorting them and generally falling into anachronism.

Keywords: The Qur'an, Perception Management, Slavery, polygamy, Ümmühatü'l-Mü'minin

Giriş

Günümüzde birey ve toplumların yönlendirilmesinde önemli etkiye sahip terimlerden biri '*algı yönetimi*'dir. Zîra asıl büyük mücadele, çatışma, dönüşüm ve değişimler algı düzeyinde meydana gelmektedir.¹ *Algı yönetimi*, muhtelif usullerle gerçeği gizlemek/çarpıtmak ve hedef kitlenin düşüncelerini etki altına almak için yapılan aktivitelerin tamamını kapsamaktadır.² *Algı yönetimi* izlenim yönetimiyle başlayan ve itibar yönetimiyle biten bir süreçtir.³ *Algı* ile *itibar* arasında köprüyü inşa etmek *algı yönetimine* bağlıdır. *Algı*

¹ Bilal Karabulut, "Algı Yönetimi ve Güvenliğin Siyasal Bir Araç Haline Dönüştürülmesi: Güvenlikleştirme Teorisi", ed. Bilal Karabulut (İstanbul: Alfa Yayınları, 2017), 118.

² Mehmet Sezai Türk, "Algı Yönetimi ve İletişim: Algının Ötesinde Bir Gerçeklik Var mı?", *Algı Yönetimi*, ed. Bilal Karabulut (İstanbul: Alfa Yayınları, 2017), 16.

³ Hasan Tutar, *Simetrik ve Asimetrik İletişim Bağlamında Örgütsel Algılama Yönetimi* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 1988), 115.

yönetimi yoluyla toplumlar arzu edilen yöne doğru sevk edilmektedir. Çünkü algıyı yönetmek iletişimi yönetmek ve bir tür psikolojik operasyon yapmaktır. Mesajın iletilmesi ve bu operasyonu yapabilmek için medyayı da yönetmek gerekmektedir. Algı yönetimi kapsamında düşünüldüğünde medya, bilginin üretildiği, bununla birlikte abartılıp çarpıtıldığı bir araç olarak târif edilebilir.⁴ Bireylerin kararlarında etkili en önemli faktörlerden biri olan *algı*, medya/sosyal medya yoluyla manipüle edilerek dış müdahalelere açık hale getirilmektedir. Bu yüzden sosyal ve toplumsal mühendislik faaliyetleriyle *algılar*, bir şeye itibar kazandırma ya da onu itibarsızlaştırma doğrultusunda yönlendirilmektedirler.

Sosyal mühendislik yoluyla *algı yönetiminin* uygulandığı alanlardan biri kutsal Kitabımız Kur'an-ı Kerim'dir. Kur'an bu anlamda birçok *algı dayatılmasına* maruz kalmıştır. Kur'an'daki sosyo-kültürel unsurlar güncel sosyo-kültürel algılar ile değerlendirilerek Kur'an itibarsızlaştırılmaya çalışılmaktadır. Güncel algı, her zaman geçerli olan hâkim algı gibi takdim edilerek bu algılara benzemeyen geçmişteki uygulamalar değersizleştirilmektedir. Dolayısıyla bu bakış açısı ile geçmişteki uygulama ve o uygulamalara değinen âyetleri değerlendirme gerçekliğin önüne geçen *algılarla* yapılmaktadır. Şurası bir gerçek ki güncel algıya sahip olmak önemli değildir. Önemli olan bu algıyı değerlendirme ölçütü haline getirmektir. İşte bu durumda itibarsızlaştırma söz konusu olmaktadır.

Geçmişin bir döneminde ortaya çıkmakla beraber geçerliliği itibariyle evrensel ve ebedî olan metinleri güncel algılarla yorumlama tutarsızlığı makalenin sorunsalını oluşturmaktadır. Bu doğrultuda güncel bakış açısıyla Kur'an'ın maruz kalmış olduğu haksız ve insafsız yorumlar analiz edilecektir. Kur'an-ı Kerim her ne kadar birçok açıdan itibarsızlaştırılmaya çalışılsa da bu makalede sadece iki husus ele alınacaktır: Bunlar da güncel algı ile Kur'an'da yer alan Hz. Peygamber'in evlilikleri ve kölelik mevzusudur. Şüphesiz bu hususlarla ilgili te'lif,⁵ tez,⁶ makale⁷ ve tebliğ⁸ çalışmaları bulunmaktadır. An-

⁴ Türk, "Algı Yönetimi ve İletişim: Algının Ötesinde Bir Gerçeklik Var mı?", 16-18, 25.

⁵ Samiha Ayverdi, *Kur'an Ahlakı ile Kölelikten Efendiliğe* (İstanbul: Merkez Yayınevi, 1987); Ahmet Saltık, "İslam'da ve Kuran'da Kölelik" (Erişim 21 Eylül 2021); Ahmet Akgündüz, *İslâm Hukukunda Kölelik-Câriyelik Müessesesi ve Osmanlı'da Harem* (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2006); Ali Hatalmış, *İslam Toplumunda Kölelik ve Cariyelik*. (Ankara:

cak bu meseleleri *algı yönetimi* açısından Kur'an ile irtibatlandırılan herhangi bir çalışmaya rastlamadık. Bu yüzden makalemiz, *algı yönetimi* yoluyla Kur'an'a yöneltilen eleştirilerin tutarsızlığına işaret edecektir.

Güncel algıların dayatılması yoluyla ortaya çıkan algı yanılması problemini Kur'an-ı Kerimdeki bir-iki örnek üzerinden şu şekilde aşmaya çalışacağız: Sosyo-kültürel uygulamaların yerindelik ve zamanına vurgu yaparak ve düşman dilini takip ederek algı dayatılmasının yanlışlığına ve tutarsızlığına vurgu yapacağız. Bu açıdan makalemiz algı yönetimi ile Kur'an hakkında

Araştırma Yayınları, 2012); Nabia Abbott, *Hazreti Muhammed'in Sevdiği Eşi Ayşe*, çev. Tuba Asrak Hasdemir (Ankara: Yurt Kitap Yayın, 1999).

- 6 Hüseyinalp Kütükde, *Kur'an'da Algı Yönetimi (Mekke Dönemi)* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018); Nejdet Karakaya, *Kur'an'da Beş Duyu ve Algı* (Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015); Perihan Demir, *Zeyneb Binti Cahş'ın Hayatı ve Rivayetleri Üzerine Bir İnceleme* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003); Serap Toğuşlu, *Hz. Peygamberin Hanımlarından Zeyneb Binti Cahş'ın Hayatı , Kişiliği , İslam Tarihindeki Yeri ve Önemi* (Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007); Zeki Yaka, *İslamda Kölelik* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1995).
- 7 Mahmut Çınar, "Hz. Peygamber'in Zeynep Bint Cahş ile Evliliği Etrafındaki Şüpheler", *Diyanet İlmî Dergi* XLIII/1 (2007), 31-50; Ayten Koç, "Hz. Zeyneb bint Cahş'ın Hayatı", *Diyanet İlmî Dergi* XLV/2 (2009), 109-120; Mustafa Necati Barış, "Zeyneb bint Cahş ve Hz. Peygamber ile Evliliği", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* X/2 (2010), 177-192; Ahmet Gündüz, "Esbâb-ı Nüzûl Işığında Hz. Zeyneb'in Evlilikleri ve Nâzil Olan Hükümler", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XVIII/30 (2013), 170-195; İhsan Arslan, "Hz. Peygamber'in Zeyneb bint Cahş ile Evliliğinin Değerlendirilmesi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* XII/ (2019), 938-945; Receb Erkocaaslan, "Hz. Peygamber'e Atılan Çirkin Bir İftira: Hz. Peygamber Zeyneb bint Cahş Evliliğinin Hz. Dâvûd Bat-Şeba Evliliğine Benzetilmesi", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* XXIV/1 (2020), 475-496; Rıza Savaş, "Hz. Aişe'nin Evlenme Yaşı İle İlgili Farklı Bir Yaklaşım", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9 (1995), 139-144; Yıldırım Suzan, "Hz. Aişe'nin Evlilik Yaşı Etrafındaki Tartışmalar", *İstem: İslâm San'at, Tarih, Edebiyat ve Müsikîsi Dergisi* II/4 (2004), 239-247; Adnan Demircan, "Câhiliyye ve Hz. Peygamber Döneminde Çok Kadınlı Evlilik", *İstem: İslâm San'at, Tarih, Edebiyat ve Müsikîsi Dergisi* I/2 (2003), 9-32; Ahmet Acarlıoğlu, "Sahâbilerin Yaptıkları Evlilikler Bağlamında Hz. Peygamber (S. A. S.) Döneminde Çok Kadınlı Evlilik Üzerine Bir Değerlendirme", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XXV/2 (2020), 83-109.
- 8 Hilal Görgün, "Batıdaki Yayınların 'Müslüman Kadın Algısına' Etkisi Üzerine Bazı Notlar", *Türkiye V. Dini Yayınlar Kongresi-Kadın Konulu Dini Yayınlar -Tebliğler-Müzakereler* (Türkiye V. Dini Yayınlar Kongresi, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2011).

oluşturulmaya çalışılan soru işaretleri ve kaygıları ortadan kaldırmaya yardımcı olmayı hedeflemektedir. Bu vesileyle araştırmamızın, Kur'an'ın diğer manipülasyon araçları ile değerinin düşürülmesine yönelik çalışmalara da ışık tutacağını ümit etmekteyiz.

1. Güncel Evlilik Algısı ile Hz. Peygamber'in Evliliklerini Değerlendirmek

Evlilik; kültür, âdet ve gelenek boyutlarının ön plana çıktığı bir olgudur. Farklı kültür ve medeniyetlerde çok farklı özelliklere sahip evlilik türleri ile karşılaşmak mümkün olmakla beraber bir medeniyetin farklı zaman dilimlerinde de aynı durum mümkün olabilmektedir. Dolayısıyla son derece doğal olan bu farklılığı kabullenmek ve hazmetmekle yola koyulmak gerekmektedir. Ancak bu sanıldığı kadar kolay bir durum değildir. Özellikle bir dine veya topluma önyargılı bakış açısına sahip kişiler bu farklılığı ve doğallığı son derece ters ve iğreti olarak algılamaktadırlar. Ayrıca hayat stratejilerini bir dini ya da bir topluluğu karalama/itibarsızlaştırma üzerine kurmuş kişiler için bu farklılıklar, algı dayatma malzemeleri olarak önemli bir işlev görmektedir. Cinsellik, kişileri itibarsızlaştırmada başvurulan en önemli enstrümanlardan biridir. Yeter ki güncel algıya aykırı bir uygulama söz konusu olsun o uygulama örfteki doğallığından arındırılarak objektif bakıştan uzak bir şekilde şehvet yüklü bir kurgu ile kişilerin ve onların iltisaklı olduğu kurumların itibarının düşürülmesine seferber edilmektedir.

İki ayrı cinsin bir araya gelip evlenmesi ve bu çiftlerin birbiriyle olan münasebetleri evrensel bir durum arz etmektedir. Ancak evlilik öncesi ve sonrası süreç, evlenecek kişi sayısı ve evlenilecek kişinin yaş, yakınlık vs. özellikleri örfe göre değişebilmektedir. Söz konusu olan Hz. Peygamber'in evlilikleri de hem zaman hem de kültür itibari ile çok farklı özellikleri kendisinde barındırmaktadır. Bu çalışmada Hz. Peygamber'in tüm evlilikleri incelenmeyecektir. Güncel evlilik algılarına aykırı gözükten Kur'an ayetlerinin ele aldığı Hz. Peygamber'in Hz. Zeyneb ve Hz. Aişe ile evlilikleri ve Onun birden çok evliliği ele alınacaktır.

1. 1. Hz. Peygamber'in Hz. Aişe ile Evliliği

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber'in Hz. Aişe ile evliliği *ifk* hadisesi bağlamında geçmektedir. Hz. Aişe'ye atılan iftira daha çok vahiy dönemi muha-

taplarından münafık ve Yahudiler tarafından dillendirilmiştir. Bu iftiraya bir kısım Medineli Müslüman da kanmıştır. Bahse konu olan *ifk* hadisesi kısaca şu şekilde cereyan etmiştir: Beni Mustalik Gazvesi dönüşünde Hz. Aişe ihtiyaç için topluluktan ayrıldığında boynundaki kolyesini düşürdü. Onu aramakla meşgul olurken ordu hareket etti. Bu sırada ordunun gerisini toplamakla görevli sahabe Safvan b. Muattal es-Sülemî Hz. Aişe'yi fark etti ve onu devesine bindirerek orduya yetiştirdi. Başlangıçta bu gecikme normal bir durum olarak karşılanmışken sonraları münafıkların başkanı Abdullah b. Übey b. Selûl'un yaymış olduğu dedikodu ve iftira ile başka mecralara çekilmeye çalışılmıştır. Az sayıda Müslüman da bu dedikoduyu yaymıştır. Hz. Aişe o sıralar hastaydı. Bu yüzden gelişmelerden haberi yoktu. Daha sonra hakkındaki dedikoduları duyunca çok üzüldü. O, Hz. Peygamber'den izin alarak babası Hz. Ebubekir'in evine gitti. Hz. Peygamber de bu olaya çok üzülmüş nasıl hareket edeceği konusunda bir süre kararsızlık geçirdikten sonra istişare yapmaya karar vermiştir. Hz. Peygamber Hz. Ali, Zeyneb bt. Cahş, Usâme b. Zeyd ve Hz. Aişe'nin hizmetçisi Berire ile istişare etti. Hatta o kadar ki Mescid-i Nebevî'de cemaatten bu konuda yardım istedi. Nihayetinde Hz. Aişe'nin yanına giderek O'na masum ise Allah'ın kendisini temize çıkaracağını, eğer bir günah işlemişse tövbe etmesi gerektiğini hatırlatmıştır. Hz. Aişe'de Hz. Peygamber'in kendisine atılan iftiraya inandığını düşünerek artık ne söylese bir anlam ifade etmeyeceğini ve Hz. Yakub gibi hareket edip Allah'tan yardım dilemekten başka bir yolunun kalmadığını ifade etmiştir.⁹

Hz. Aişe'ye yöneltilen iftira ile ilgili gerçek Nûr Sûresi'nde nâzil olan on ayetle vuzuha kavuşmuştur. Ayetlerde iftiranın mutlak anlamda kötü sayılmaması gerektiği aksine Müslümanlar için hayırlı olduğu ve bu suçu işleyenlere büyük bir azabın olacağı dile getirilmiştir. Ayrıca Müslümanların bu de-

⁹ Ebu Muhammed Abdülmelik b. Hişâm ez-Züheylî el-Meâfiri İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, thk. Yusuf Ali Budeyvî (Yemâme, Dımaşk-Beyrut, 2005), 345-350; Ebu Abdullah Muhammed b. Ömer el-Vakîdi, *Kitabü'l-meğazi*, ed. Muhammed Abdülkadir Ahmed Atâ (Beyrut-Lübnan: Dâr al-Kütüb al-İlmiyye, 2004), 1/361-376; Ebu'l-Kâsım Abdurrahmân b. Abdillâh b. Ahmed b. Ebi'l Hasen el-Has'amî es-Süheylî, *er-Ravdü'l-unuf fî tefsîri's-sîreti'n-nebeviyye li-ibn Hişâm* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l İlmiyye, 1971), 4/23-32.

dikoduyu duyduklarında 'hâşa bunu konuşmak doğru değildir. Bu apaçık bir iftiradır' demeleri gerektiği de vurgulanmıştır.¹⁰

Hz. Aişe'nin Nûr Sûresi'nde nâzil olan ayetlerle masumiyeti ortaya çıkmasına rağmen o günden bu yana bu olay ile ilgili iftira ve karalamalar hâlâ devam etmektedir.¹¹ Maksat iftira ve karalama olunca her ne kadar gerçekler ortaya çıksa da art niyetli kişiler bu iddialarını sürdürmeye devam etmektedir. Fakat özellikle gençlerden müteşekkil mâsum zihinler bu iddialarla karşılaşmadan önce geçmişteki uygulamaları tarihî koşulları içinde değerlendirilmesi gerektiği hususunda bilinçlendirilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde güncel algıların etkisiyle büyümüş gençlerin güncel algıya aykırı geçmişteki birtakım uygulamaları yanlış anlaması kuvvetle muhtemeldir.

Hz. Peygamber'in Hz. Aişe ile evliliğinde güncel algıya ters olan bir diğer durum ise Hz. Aişe'nin evlendiği yaştır. Bu hususla ilgili Kur'an'da herhangi bir ayet bulunmamaktadır. Fakat Kur'an'da *et-Talâk* Sûresi dördüncü ayet, küçük yaşta evlilik meselesiyle ilintilendirilir. Bu ayette âdetten kesilmiş kim-seler ile âdet görmeyenler hususunda herhangi bir kararsızlık olması durumunda onların bekleme müddetinin üç ay olduğu belirtilmektedir.¹² Bu ayet de güncel algı dikkate alınarak itibarsızlaştırılmaya çalışıldığı için bu evliliği ve bu meseleyi ele aldık.¹³ Müfessirlerin çoğunluğu ayette geçen *âdet görmeyenler* ifadesini henüz buluş çağına ermemiş kız çocukları olarak açıklamışlardır.¹⁴

¹⁰ Hayrettin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014), 4/Nûr 24/11-20.

¹¹ İlhan Arsel, *Şeriat ve Kadın* (İstanbul: Kurtiş Matbaası, 1991), 402.

¹² 4/*et-Talâk* 65/4.

¹³ "Turan Dursun", *turandursun.com* (Erişim 12 Eylül 2021); Arif Tekin, *İslamda Cinsellik* (İstanbul: Berfin Yayınları, 2014), 25-35.

¹⁴ Ebu'l-Haccâc el-Mahzûmî Mücâhid, *Tefsîru Mücâhid*, ed. Muhammed 'Abdu's-Selâm Ebû'n-Nîl (Mısır: Dâru'l-Fikri'l-İslâmiyyi'l-Hadîse, 1410), 663; Mukâtil b. Süleymân Ebû'l-Hasen b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, ed. Abdullâh Maḥmûd Şehâte (Beyrut: Müessesetü't-Tarihî'l-Arabiyyi, 1423), IV/365; Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân fi te'vîli 'âyi'l-Kur'ân*, ed. 'Abdullâh b. 'Abdilmuḥsin et-Turkî (Beyrut: Dâru Hicr, 1422), XXIII/50.; Ebû'l-Kâsım Maḥmûd ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an ḥakâ'iki ğavâmiẓi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fi vücihi't-te'vîl* (Beyrut: Dâru'l-Kitabi'l-Arabi, 1407), IV/557; Fahrüddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1421), XXX/32.; Ebu'l-Fida İsmail b.

14 asır evvel yaygın olan bir uygulama ile ilgili hükmün Kur'an'da bulunması onun evrenselliğine halel getirmez. Evrensel olan bir metnin ortaya çıkış zaman ve mekânına özgü örfî unsurların yer alması normal bir durumdur. Doğru olmayan, evlilik yaşı gibi bazı örflerle ilgili şartların değişmesine bağlı olarak beden ve ruh sağlığı, insan hak ve hürriyetleri, birey ve toplum huzuru bağlamında insanlık aklının gelmiş olduğu evrenin görmezden gelinmesidir. Kur'an'ı literal okumak bu duruma sebebiyet vermekle eşdeğerdir. Fakat klasik ulemamız bu problemi aşmak için yeri geldiğinde *nesh* teorisini işletmekten geri durmamıştır. İdari görevi uhdesinde bulunduran Hz. Ömer gibi yöneticiler de şartları ve maslahatı gözeterek Kur'an'ın lafzî anlamına muğayir adımlar atmaktan çekinmemiştir.¹⁵

Hz. Peygamber'in Hz. Aişe ile evlenme esnasında yaşının kaç olduğu ile farklı görüşler bulunmaktadır. İslam dinine saldırı niyetiyle hareket edenler evlilik yaşının altı yedi gibi çok erken yaşlarda olduğu ile ilgili rivayetlere vurgu yapmaktadırlar.¹⁶ Hz. Peygamber'i savunma amacıyla hareket edenler ise bu yaşı günümüz evlilik yaş ortalamalarına yakın kabul etmektedirler.¹⁷ Bir de farklı rivayetleri değerlendirmede geliştirmiş olduğu özgün sistemle objektif analizler yapan Mehmet Apaydın'a göre ise Hz. Peygamber Hz. Aişe ile 7 yaşını tamamlamak üzere iken nişanlanmış olup 12 yaşına geldiğinde de evlenmiştir.¹⁸ Bu hususta en tutarlı yol savunmacı ve tepkisel bir tutum içeri-

Ömer İbn Kesir, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, thk. Muhammed Hüseyin Şemsüddin (Beirut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1419), 171.

¹⁵ Gökhan Atmaca, *Hz. Ömer'in Kur'an Anlayışı ve Tefsir İlmine Katkıları* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2011), 332-352; Mehdi Cengiz, *Dilde Kesinlik Sorunu- Anlatabilmenin İmkânı* (İstanbul: Ketebe Yayınları, 2021), 13-71.

¹⁶ Turan Dursun, *Din Bu I* (İstanbul: Kaynak Yayınları, 1991), I/26; İlhan Arsel, *Kur'an'ın Eleştirisi 1* (İstanbul: Kaynak Yayınları - İlhan Arsel Eserleri Dizisi, 2015).

¹⁷ Mehmet Azimli, "Hz. Aişe'nin Evlilik Yaşı Tartışmalarında Savunmacı Tarihçiliğin Çıkmazı", *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 16/1 (2003), 28-37; Bünyamin Erul, "Hz. Aişe Kaç Yaşında Evlendi? Dokuz Mu? On Dokuz Mu", *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 19/4 (2006), 642-646.

¹⁸ Ebû 'Abdullâh Muhammed b. İshâk b. Yesâr el-Muttalibî İbn İshâk, *es-Sîre (Kitâbu's-Siyer ve'l-Meğâzî)*, ed. Süheyl Zekkâr (Beirut: Dâru'l-Fikr, 1978), 255; Muhammed b. Ebî Bekr b. 'Abdullâh et-Tilmsânî el-Burrî, *el-Ceohere fî Nesebi'n-Nebî ve Ashâbîhi'l-'Aşere*, ed. Muhammed et-Tüncî (Riyad: Dâru'r-Rifâ'î, 1983), I-II/I/13; Mehmet Apaydın, *Siyer Kronolojisi* (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2018), 299.

sinde olmadan bu konunun, kendi tarihi ve sosyal bağlamı içinde değerlendirilmesidir.¹⁹

Her ne kadar günümüz evlilik yaş algısına uymadığı için evlilik yaşını realiteye aykırı olarak yukarı çekmek doğru olmasa da bu yaş olabildiğince aşağı çekerek İslam dinini ve Hz. Peygamber'i itibarsızlaştırmak hiç doğru değildir. Çünkü erken yaşta evlilik 7. yüzyıl Hicaz Yarımada'sında normal karşılanmaktaydı. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in Hz. Aişe ile erken yaşta evliliği o dönem anlayış ve algılayışında bir problem teşkil etmemiştir. Hz. Peygamber'in düşmanları Müşrik, Yahudi ve Münafıklar tarafından bu evliliğe yönelik herhangi bir eleştiri bulunmamaktadır. Erken yaşta evlilik geçmişte değil günümüzde de hem ülkemizde hem dünyanın değişik bölgelerinde hâlâ resmi veya gayri resmi olarak uygulanmaya devam etmektedir.²⁰ Hatta çocuk yaşta evliliklerin yasaklanmasını engellemeye yönelik kitlesel mücadele hareketleri bulunmaktadır.²¹ Ancak ülkemiz ve dünyanın birçok bölgesinde evlenme yaşı 18 olarak kabul edilmektedir. Yaklaşık yüzyıllık geçmişi olan bir düzenlemeden hareketle geçmişte normal karşılanan bir evliliğin eleştirilmesi mantıklı değildir. Ancak günümüzde erken yaşta evliliğin eleştirilmesi, itibarsızlaştırılması ve yasaklanması son derece yerindedir. Yukarıda geçtiği üzere küçük yaşta evliliğin devam ettiği bölgelerde caydırıcı ve engelleyici tedbirlerin alınması gerekmektedir. Fakat bütün bunlar bahsi diğerdir. Asıl mesele güncel algının dayatılması meselesidir. Örneğin Hz. Peygamber'in diğer eşlerinin evliliğinden bahsedilirken Hz. Hatice hariç hiçbirinin yaşı ayrıca ve özellikle belirtilmez. Fakat sıra Hz. Aişe'ye gelince vurgu onun yaşına yapılır. Alman oryantalistlerden Max Henning Hz. Peygamber'in eşlerinden bahsederken Hz. Hatice'nin 40 yaşına, Hz. Sevde'nin dul oluşuna Hz. Aişe'nin ise sekiz yaşında nişanlanışına ve 10 yaşında da evliliğine dikkat çeker.²²

¹⁹ Azimli, "Hz. Aişe'nin Evlilik Yaşı Tartışmalarında Savunmacı Tarihçiliğin Çıkmazı", 37; Erul, "Hz. Aişe Kaç Yaşında Evlendi? Dokuz Mu? On Dokuz Mu", 649.

²⁰ Mohammed Jamjoom, "Yemeni Girl, 12, Dies in Painful Childbirth", *CNN.com* (Erişim 28 Ağustos 2021); "8 Yaşında Kız Boşanma Davası Açtı", *Haber7* (Erişim 28 Ağustos 2021); "12 Yaşında Çocuk Doğum Yaparken Öldü", *Radikal* (Erişim 28 Ağustos 2021); Sertaç Sarıççek, "İran'da Gündemden Düşmeyen Çocuk Evlilikleri Sorunu", *İRAM Center | İran Araştırmaları Merkezi* (Erişim 22 Eylül 2021).

²¹ "Yemenli Kadınlar Çocuk Evliliğinin Yasaklanmasına Karşı", *Radikal* (Erişim 10 Eylül 2021).

²² Hüseyin Yaşar, *Alman Oryantalizminde Kur'an'a Bakış* (İstanbul: İz yayıncılık, 2010), 99-106.

Art niyetli oryantalistleri aratmayan self oryantalistler ve birtakım sosyal medya kullanıcıları Hz. Peygamber'in Hz. Aişe ile evlilik yaşını dillerine dolamaktan geri durmamışlardır. Bununla beraber et-Talâk Sûresinin 4. ayetini de yorumlarken haddi aşan ifadeler kullanmaktan çekinmemişlerdir.²³ Niyet erken yaşta evlilik meselesini anlamaktan ziyade çarpıtmak olunca, geçmişte normal karşılanan ve uygulanan bu evliliklerden dolayı hâlihazırda hâkim olan güncel algıdan hareketle Hz. Muhammed ve Kur'an-ı Kerim itibarsızlaştırılır. Fakat mâhut uygulamanın çağı ile empati yapıldığında yanlış anlama problemi büyük ölçüde ortadan kalkmaktadır. Aksi takdirde güncel algının etkisi altında kalan kimseler bu türden tutarsız iddialara inanabilmektedir.

1. 2. Hz. Peygamber'in Hz. Zeyneb ile Evliliği

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber'in eşlerinden sadece Hz. Aişe ve Hz. Zeyneb bt. Cahş hakkında ayetler bulunmaktadır. Başta Hz. Peygamber'in ilk eşi Hz. Hatice ve diğer hanımları ile ilgili doğrudan bir ayet bulunmamaktadır. Bu da gösteriyor ki Kur'an, muamelatla ilgili durumlarda bir problem ya da sıra dışı bir husus olduğunda ayetlerle duruma müdahil olmaktadır. Hz. Peygamber'in Hz. Zeyneb ile evliliğinde de aynı durum geçerlidir. Hicaz toplumunun aşına olmadığı ya da onların daha önce hiç uygulamadığı bir evlilik türüne müsaade edilmektedir. O da evlatlıkların boşadığı hanımlarla evliliğin gerçekleşmesidir. Nitekim Hz. Peygamber de bu doğrultuda evlatlığı Hz. Zeyd b. Harise'nin boşamış olduğu Zeyneb bt. Cahş ile evlenir. Kur'an'da bu evlilik el-Ahzâb Sûresi 37. ayette ele alınmaktadır. Bu ayette Yüce Allah'ın Hz. Peygamber'e bir zamanlar Allah'ın kendisine ikram ettiği, senin de iyi muamelede bulunduğun kimseye 'eşinle evliliğini muhafaza et' dediği hatırlatılmaktadır. Fakat bu ifadeyi söylerken O'nun Allah'ın gelecekte açıklayacağı bir hususu sakladığı da belirtilmektedir. Halbuki ne derler diye dikkate alınması icab eden Allah olması gerektiği halde Hz. Peygamber'in halkı dikkate aldığı söylenmektedir. Ayetin devamında evlatlıkların boşadığı hanımlarla evlenme hususunda mü'minlere bir engel çıkmasın diye Allah'ın Hz. Peygamber'i

²³ Dursun, *Din Bu İ; Arsel, Kur'an'ın Eleştirisi 1; Cemil Kılıç, "Twitter", Twitter* (Erişim 10 Ekim 2021).

Zeyneb bt. Cahş ile evlendirdiği ve bunun yerine getirilmesi gereken bir emir olduğu vurgulanmaktadır.²⁴

Ayetin son bölümünde özellikle bu evlilik uygulaması yolunun açılması-na bağlı olarak daha sonra bu tür evliliklerle ilgili bir sıkıntı çıkmasını diye Hz. Peygamber'in Hz. Zeyneb ile evlendirildiği dile getirilmektedir. Bu yeni uygulamanın zorluklarına ancak Hz. Peygamber'in göğüs gerebileceği ve O'nun dışında herhangi bir sahabenin ilkinin yapmaya cesaret edemeyeceği aşikârdır. Bu yüzden evlatlıkların hanımlarıyla evlenebilmesi sadece bir kural olarak bırakılmamış bizzat Hz. Peygamber'e uygulattırılarak İslam toplumu tarafından benimsenmesi kolaylaştırılmıştır.²⁵

Kur'an yukarıda belirtildiği üzere yeni bir evlilik türü getirmekle beraber aslında o dönem Hicaz-Arap kültüründe yer etmiş bir örfü de ortadan kaldırmaktadır. Kur'an muamelele ilgili birçok durumda örfü işaret ederek örfte yer alan uygulamayı hüküm haline getirmiştir.²⁶ Oysa Hz. Peygamber'in Hz. Zeyneb ile evliliği ayette de dile getirildiği üzere örfte muğayir gerçekleşmiştir. Hz. Peygamber'in halktan çekinmesi, O'nun çevresinde yer etmiş bir uygulamaya/örfte aykırı olarak hareket ettiğini ortaya koymaktadır. Ancak Allah'ın emrinin muktezasının bir sonucu olarak yeni bir kurala istinaden bir evlilik meydana gelmiştir. Sadece günümüz değil o dönemin algı ve uygulamasına da zıt bir adım atılmıştır. Bu evlilik için Hz. Peygamber'in muhaliflerinin sesi ni çıkardığı ve lafını ettikleri tek evlilik denilebilir.

7. Yüzyıl Hicaz yarımadasında evlatlıklar gerçek oğul gibi addediliyordu. Bu yüzden Yahudi ve münafıklar; Hz. Peygamber Zeyneb bt. Cahş ile evlenince "Muhammed oğlunun karısıyla evlendi" dediler.²⁷

Vaziyet bu haldeyken Leon Caetani, Emile Dermenghem ve Savary gibi bazı oryantalistler bu tarihî sosyo-kültürel olayı çarpıtarak hadiseyi çok farklı

²⁴ 4/el-Ahzâb 33/37.

²⁵ Ali Osman Ateş, *Oryantalistlerin Hazreti Peygamber ile İlgili İddialarına Cevaplar*. (İstanbul: Beyan Yayınları, 1996), 105.

²⁶ 4/el-Bakara 2/233, 236; en-Nisâ 4/25.

²⁷ *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, 473; Ebû İshak Ahmed b. Muhammed b. İbrâhim Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân fi tefsiri'l-Kur'an*, ed. Ebû Muhammed b. Âşur (Beyrut: Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabi, 1422), VIII/7.

bir boyuta taşınmışlardır. Şu bir gerçek ki oryantalistlerin cinsellik temelli bu asılsız iddialarının dayanakları da maalesef içerden diyebileceğimiz bizim klasik kaynaklarımızdan oluşmaktadır. Müsteşrikler rivayetlerini İbn İshak (ö. 151/768), el-Vakıdî (ö. 207/823), İbn Sâd (ö. 230/845), İbn Ebî Hâtim (ö. 702/1302) gibi İslam tarihçilerinden almışlardır. Bu eserlerde hadislerde olduğu üzere sened tenkidi gibi herhangi bir kriterden geçirilerek oluşturulmamıştır. Bu eserlerde güdülen amaç; sahihine yanlısına bakılmaksızın kaybolma ve unutulma endişesi ile mevcut tüm rivayetlerin muhafaza edilip gelecek nesillere ulaştırmaktır.²⁸

Oryantalistler ve onların görüşlerini dile getiren çevrelerin gözden kaçır-
dıkları bir husus vardır. O da Hz. Peygamber'in bu evliliği müsteşriklerin iddia ettikleri gibi şehevî duygulara bağlı bir kurgu üzerine inşa etmemiş olmasıdır. Koca Ragıp Paşa'nın "*şecaât arz ederken merd-i kıptî sirkatin söyler*" sözünde²⁹ işaret edildiği üzere müsteşrikler aslında bu tür iddialarında sahip oldukları tıynetlerini itiraf ve ifşa etmiş oluyorlardı. Cahiliyye toplumunda yer etmiş olan bir âdeti kaldırmak amaçlı değil de onların iddia ettikleri gibi Hz. Peygamber bu evliliğe cinsel duygularla yaklaşıyorlardı âzadlı kölesi Zeyd b. Harise ile izdivacından önce de Zeyneb bt. Cahş ile evlenebilirdi. Buna engel olan hiçbir şey yoktu. Bir diğer husus Zeyd ile Zeyneb'in evliliklerinde problem çıktığında ayette geçtiği üzere Hz. Peygamber Zeyd'e *eşinle evliliğini muhafaza et ve Allah'tan sakın* nasihatinde bulunmazdı. Dolayısıyla bu evlilik Yüce Allah'ın istek, emir ve yönlendirmesine göre gerçekleşmiştir. Bu evliliğe Hz. Peygamber de, Zeyneb bt. Cahş da yeri geldiği zaman hayretle bakmışlardır. Bu yüzden güncel algıya ters bir uygulama olduğunda ilk etapta en olumsuz ihtimalleri dile getirmek ne akla ne de insaf ve i'z'ana sığar.

Ülkemizde kin ve düşmanlık duygularıyla hareket ederek Hz. Peygamber'in Hz. Zeyneb ile evliliğini kritik eden yazar ve sosyal medya kullanıcıları bu hususla ilgili klasik kaynaklarımızda yer alan rivayetleri baş tacı etmişlerdir.³⁰ Yeri geldiğinde rivayetlerin doğruluğunu araştırmada son derece titiz davrananlar, görüş ve düşüncelerine uygun bir rivayetle karşılaştıklarında bu

²⁸ Ateş, *Oryantalistlerin Hazreti Peygamber ile İlgili İddialarına Cevaplar.*, 105-116, 126-133.

²⁹ *Türkçe Sözlük*, "Şecaat" (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011).

³⁰ Dursun, *Din Bu 1*, 85; İlhan Arsel, *Kur'an'ın Eleştirisi 2* (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2014), 241; Tekin, *İslamda Cinsellik*, 37-38; "114 Hareketi Derneği", Facebook (Erişim 12 Eylül 2021).

rivayetlere büyük bir şevkle sarılmışlar. Niyet düşmanlık olduğunda gerek Kur'an-ı Kerim'de ve hadis-i şeriflerde gerekse diğer temel kaynaklarımızda yer alan güncel algıdan farklı âyet, hadis veya rivayetler her türlü iftira, karalama ve saldırının kurbanı olmaktadır. Bu rivayetler, 7. yüzyıl Hicaz Arap kültürünün algısına yönelik bir durum arz etmelerinden dolayı itibarsızlaştırılmaktadır. Ne yazık ki herhangi bir doğruluk kriterinden yoksun bu tür rivayetlerin paylaşıldığı yerlerden biri de tefsir eserleridir. Mukâtil b. Süleyman (ö. 150/767),³¹ Taberî, (ö. 310/923),³² Beğavî (ö. 516/112)³³ ve Zemahşerî (ö. 538/1144)³⁴ gibi müfessirler bu rivayetleri geliş güzel eserlerine almışlardır.³⁵ Dolayısıyla bu rivayetler, oryantalistler ve art niyetli yazarların kin, nefret ve düşmanlık duyguları ile ileri sürmüş oldukları iddialarının dayanaklarını oluşturmuştur.

1. 3. Hz. Peygamber'in Çok Evliliği

İslam hukukunda birden çok eşlilik için "teaddüd-i zevcat" tabiri kullanılır. Bu konu hüküm açısından İslam hukuku alanını ilgilendirmektedir. Ancak bu mesele, makalede daha çok kültürel boyutuyla ele alınacaktır.

Çok evlilik 7. yüzyıl Hicaz Arap Yarımada'sında normal karşılanan ve uygulanan bir olguydu. Bu çerçevede Hz. Peygamber ve ahabın çok eşli evlilikleri vardı. Eş sayısını belirleyen herhangi bir tahdit yoktu. İsteyen istediği ve imkânı ölçüsünde eş edinebiliyordu. Eş sayısının sınırlanmasıyla ilgili Kur'an'da net bir ayet yoktur. Fakat yetimlerle ilgili düzenlemelerin yer aldığı en-Nisâ Sûresi dördüncü ayet bazı müfessirler tarafından eş sayısı ile ilgili bir sınırlamaya işaret etmektedir:³⁶

³¹ *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, III/493.

³² *Câmi 'u'l-beyân fi te'vili 'âyi'l-Kur'ân*, XIX/115.

³³ el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed b. el-Ferrâ' Beğavî, *Me'âlimu't-Tenzîl fi Tefsîri'l-Kur'ân*, ed. 'Abdurrezzâk el-Mehdî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-'Arabî, 1420), III/644.

³⁴ *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gâvâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-eqâvîl fi vücûhi't-te'vîl*, III/540.

³⁵ Celalettin Divlekci, "Ahzâb Suresi 37. Ayetiyle İlgili Nüzul Sebebi Rivayetleri Ve İlmî Değeri", *EKEV Akademi Dergisi* 59 (2014), 92.

³⁶ *Mefâtihu'l-gayb*, IX/124; İbn Kesir, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, 183-186; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî Kurtubî, *el-Câmi 'li-ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed el-Berduni, İbrâhim el-İftiyîş (Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye, 1384), V/11-23; Ahmed Hamdi Akseki, "İslâmiyet ve Taaddüd-i Zevcât", *Osmanlıdan Cumhuriyete İslam Düşüncesinde Arayışlar* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 1999), 262-268.

Bu ayette yetim kimselerin hakkına-hukukuna özen gösterme hususunda endişe edildiğinde, mü'minlerin hoşlarına giden hanımlardan ikişer, üçer, dörder nikâhlayabileceği ifade edilmektedir. Fakat bununla birlikte ayetin devamında haksızlık yapmaktan sakınılması durumunda tek hanım veya mülkleri altındaki câriye ile yetinilmesinin adaletten uzaklaşmamak için en uygun yol olduğu vurgulanmaktadır.³⁷ Bu ayette ideal olanın *bir kadınla evlilik* olduğu belirtilerek realitenin de dikkate alınması ile eş sayısının dört ile sınırlandırılması gerektiğine işaret edilir.

Tek eşliliği ideal olarak belirtmek ayrı, tek eşle sınırlandırmak apayrı bir şeydir. Tek eşle sınırlandırmak bir nevi barınma ihtiyaçlarını garanti altına alınan hanımlar için büyük bir krizin doğmasına yol açabilirdi. Ayrıca çok eşliliğin tabiatlarına işlediği erkekler için tek eşle yetinmek veya aralarından birini seçme hususundaki karar gibi birçok zorluklar meydana gelebilirdi. Allah Rasûlü'nün getirmiş olduğu mesajın ilahî boyutu olmakla beraber herkes tarafından hüsnü kabul göreceği anlamına gelmez. Nitekim Nûh, Sâlih, Hûd ve Yûnus aleyhisselam gibi peygamberler Allah'tan almış oldukları mesajı tebliğde bu türden sıkıntılarla karşılaştılar. Bu yüzden mesajın tutunabilmesi ve kabul görmesi için dönemin sosyo-kültürel özellikleri de dikkate alınması gerekmektedir. Tarihi koşullara vurgu yapmak tarihsellik değildir. Aksine mesajın evrenselliği ve güncel algıyla mesajı anlamaya çalışan kimse için bu vurgu kaçınılmazdır.

Yukarıda Hz. Peygamber'in Hz. Zeyneb ve Hz. Aişe ile ilgili evliliklerinde işaret edildiği üzere Hz. Peygamber'in çok evlilik meselesi de örf hukuku kapsamında değerlendirilmesi gerekmektedir. Geçmiş uygulamalarda yer ve zamanla ilgili mukayyet şartlar değerlendirmede belirleyici rol oynamaktadır. Mukayeseli olarak toplumlar incelendiğinde Miladî 7. yüzyılda sadece Arap toplumu değil Roma, Bizans, Fars, Hint ve Çin toplumlarında da çok evlilik normal görülmekte ve uygulanmaktaydı.³⁸ Bu toplumlarda çok eşlilik uzunca süre uygulandı ve hâlâ dünyada normal karşılanıp uygulanan bölgeler bulunmaktadır. Fakat bizim yaşadığımız coğrafyada ve zamanda hâkim anlayış

³⁷ 4/en-Nisâ 4/3.

³⁸ Ali Kevser Kâmil - Salim Öğüt, "Çok Evlilik", *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993).

tek eşli evliliği ön plana almaktadır. Günümüzde çok eşli evlilikler genel itibarıyla hoş karşılanmamaktadır. Bu hoşnutsuzluk sadece birinci *hanımda* ve onun çevresinde değil büyük oranda tüm toplumda bulunmaktadır. Dolayısıyla günümüzde *tek eşli* bir evlilik algısı oluşmuş durumdadır.

Tek eşli evlilik algısına sahip bir zihin konforunun günümüzde veya geçmişte meydana gelen çok eşli evlilikleri objektif bir şekilde değerlendirmesi zordur. Bu yüzden geçmişle ilgili uygulamaları hâkim algının etkisinden uzak bir şekilde incelemek gerekmektedir. Aksi takdirde sık yapılan hatalardan biri olan anakronizme düşme söz konusu olabilmektedir. Çağ anlayışlarını birbirine karıştırıp böyle bir hataya düşmemek için her çağın uygulamaları o çağın hâkim algıları eşliğinde kritik edilmelidir. Bilimsellik, objektiflik, tutarlılık ve tarafsızlık adına bu şekilde hareket etmek en doğrusudur. Fakat bu temel değerleri dikkate almadan kin ve düşmanlıkla mahza eleştiri yapmak beyhude bir çabadır.

Alexandre du Pont, Regis Blachère, Leon Caetani, Savary ve E. Dermenghem gibi oryantalistler Hz. Peygamber'in yapmış olduğu çok evliliklerin siyasi, iktisadi, sosyal ve insani sebeplerini görmeden Onu şehvetperestlikle suçlamışlardır.³⁹ Oysa Hz. Peygamber hâşa şehvetine düşkün birisi olsaydı 25 yıl boyunca tek eşli olarak hayatını devam ettirir miydi? İlk evliliğini 40 yaşlarında dul bir kadınla yapar mıydı? Üstelik Hz. Hatice ile evlilik yılları hayatının erken dönemleri olmasına rağmen bu dirayeti göstermiştir. Hz. Peygamber'in Hz. Hatice'nin vefatından sonra ilk evlendiği eşi Sevde bt. Zem'a 50 yaşlarında beş çocuklu dul bir kadındı. Daha sonra Hz. Aişe ile hem İslam dini ile bilgilerin hanımlara aktarılmasına vesile olsun diye hem de dostluk bağlarının kuvvetlendirilmesine katkıda bulunmak amacıyla evlenmiştir. Nitekim Hz. Hafsa ile de aynı saikten hareketle evlenmiştir. Hz. Peygamber bunların dışında kabileler arasındaki ilişkileri düzeltmek, savaş sonrası mağlup edilen düşman kızları ile evlenerek sıcak bir bağ kurmak ve bakıma muhtaç olan dul kadınları korumak gibi amaçlara matuf evlilikler yapmıştır.⁴⁰

³⁹ Ateş, *Oryantalistlerin Hazreti Peygamber ile İlgili İddialarına Cevaplar.*, 135.

⁴⁰ Aynur Uraler, "Ümmehâtü'l-Mü'minin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012), 42/306-308.

Turan Dursun, İlhan Arsel, Erdoğan Aydın, Cemil Kılıç gibi kişiler ve bunların yazdıklarını sosyal medya hesaplarında paylaşan kimseler ise 7. yüzyıl Hicaz Yarımadası'nda var olan sosyo-kültürel bağlamı atlayarak okurların zihninde olumsuz algı oluşturmaya çalışmaktadır.⁴¹ Ne var ki aynı ülke içinde ve aynı zaman diliminde bölgeden bölgeye bile çok farklı âdet, gelenek görenekler bulunmaktadır. Oysa bu evliliklerin yapıldığı coğrafya ve iklim çok farklı olmakla beraber aradan 14 asırlık bir zaman dilimi geçmiş bulunmaktadır. Bilimsel bir araştırma için asla ihmal edilmemesi gereken bu ölçütlerden uzak bir şekilde günümüzün evlilik algıları geçmişe dayatılmaktadır. Bütün bunlar gösteriyor ki Kur'an'ı itibarsızlaştırmaya çalışan kimseler objektiflikten uzak bir şekilde kin ve düşmanlık duyguları ile hâkim güncel algıları gerçekliklerin üzerine örtme gayretindedir.

2. Kur'an'da Yer Alan Kölelikle İlgili Ayetleri Güncel Algı İle Değerlendirmek

Kur'an, nâzil olduğu dönemin şartlarını dikkate almıştır. Birey ve toplum bünyesinin kaldırabileceği adımlar atmıştır. Kadın hakları ve kölelik gibi konularda iyileştirmeler yapmış, atılması gereken köklü adımları ise gelecekteki İslam toplumunun idaresine ve iradesine bırakmıştır. Bununla birlikte, köleliğin hayat standardı belli bir çitanın üzerine çıkarılmıştır. Örneğin yemek içmek hususunda köle ve cariyeler efendileri ile eşdeğer bir statü kazanmıştır.⁴² Köleliğin azaltılması için birçok günahın cezası köle âzadına bağlanmıştır.⁴³ Hatâen adam öldürme,⁴⁴ yemini bozma⁴⁵ ve zihar⁴⁶ gibi suçların kefareti

⁴¹ Dursun, *Din Bu İ*, 45-47; Arsel, *Kur'an'ın Eleştirisi 1*; Erdoğan Aydın, *Kur'an ve Din / İslamiyet Gerçeği I* (İstanbul: Literatür Yayınları, 2019); Cemil Kılıç, "Twitter", *Twitter* (Erişim 21 Eylül 2021).

⁴² İsmail Ebu Abdillâh Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî* (Beyrut: Dâru Tavki'n-Necat, 1422), "İmân", 24; Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *Sahîhu Müslim* (Beyrut: Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabi, ts.), "Eymân", 40; Süleyman b. Eş'âs Ebû Dâvûd, *Sünenü Ebî Dâvûd*, ed. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid (Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye, 1992), "Edeb", 124; Ebu İsa Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî* (Mısır: Şirketu Mektebeti ve Matbaati Mustafa el-Bali, 1395), "Birr", 29; Ebû Abdillâh Muhammed İbn Mâce, "Sünen", thk. Muhammed Fuad Abdülbaki (Kahire: Dâru İhyai Kütübi'l-Arabiyye, ts.), "Edeb", 10.

⁴³ Hamza Aktan, "Hz. Peygamber Döneminde Kölelik Olgusu ve İnsan Özgürlüğüne Kur'anî Yaklaşım", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16 (2001), 64.

⁴⁴ 4/en-Nisâ 4/92.

olarak köle âzad etmek gerekmektedir. Bunların dışında mükâtebe yoluyla ve efendisinden çocuk doğuran cariye'nin âzad olması gibi yollarla kölelik azaltılmıştır.⁴⁷ Böylece köleliğin tamamen ortadan kaldırılmasının ilk ve önemli adımları atılmış oldu.

Kur'an'da zekâtın sarf edileceği kişilerden biri de kölelerdir. et-Tevbe Sûresi 9/60. ayette sadakaların (zekâtın) harcanacağı sekiz sınıftan birinde köle âzadı geçmektedir. Kur'an'da ayrıca köleliğin gönüllü olarak ortadan kaldırılması için teşvikler yer almaktadır: İyiliğin yüzleri doğu ve batı istikametine çevirmek olmadığı asıl iyiliğin Allah'a, ahiret gününe, meleklerle, kитаba ve peygamberlere inanan, sevdiği mallardan yakınlarına, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, yardım isteyenlere, kölelere harcayan ve namaz kılp zekât vermekten geçtiğini vurgulayan ayetle⁴⁸ insanın yönelmekten kaçındığı zor olan şeyin köle âzad etmek olduğunu vurgulayan ayet⁴⁹ müslümanlara bir sorumluluk yüklemiştir. Onlar da bunun gereğini yapmaktan geri durmamışlardır. Bu hususta en güzel örnek Hz. Muhammed'dir. O, sahip olduğu bütün kölelerini âzad etmiştir. Ayrıca ashabını köle âzad etmeye teşvik eden hadislerinden birinde 'müslüman bir köleyi âzad eden kimseye, o kölenin her organına karşılık Allah da onun bir organını cehennemden âzad edeceğini müjdelemektedir.'⁵⁰

Kur'an'da kölelikle ilgili realite bu şekilde olmakla beraber oryantalistlerin bir kısmı ve önyargılı bazı araştırmacılar ayetlerin anlamlarını çarpıtarak Kur'an'ı itibarsızlaştırmaya çalışır. Nahl Sûresi'nin 75. ayeti bu çarpıtmanın yapıldığı âyetlerden biridir: Bu ayette Allah; kullarına, birtakım imkânlardan yoksun olan köle ile kendi katından o kimseye güzel bir şekilde rızık verdiği ve bunu da gizli-açık başkalarından yararlandıran kişiyi örnek vermektedir. Âyetin devamında, bu iki kişinin denk olup olmayacağı sorusu sorulmakta-

⁴⁵ 4/el-Mâide 5/89.

⁴⁶ 4/el-Mücâdele 58/3.

⁴⁷ Mehmet Akif Aydın - Muhammed Hamidullah, "Köle", *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2002), 26/237-246.

⁴⁸ 4/el-Bakara 2/177.

⁴⁹ 4/Beled 90/11-13.

⁵⁰ Buhâri, "Keffârât", 6; Müslim, "İtk", 23; Ebû Dâvûd, *Sünenü Ebî Dâvûd*, "İtâk", 13; Tirmizî, "Nüzûr", 14.

dır.⁵¹ Bu ayetle ilgili güncel algı merkezli iddialar ise şu şekildedir: “Muhammed, özel çıkarları doğrultusunda eski bir Arap geleneği olan köleliği sürdürmekten geri kalmamıştır.” Bu görüşün sahibi İlhan Arsel, Nahl 16/75. ayeti referans göstererek kardeşlik ve eşitlikle bağdaşmadığı halde Muhammed’in köleliği Kur’an’a koyduğunu iddia etmektedir. Bununla da kalmamış “ben cinleri ve insanları, başka değil, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım”⁵² ayetindeki kulluk ifadesinin anlamını çarpıtarak kölelikle ilgili iddialarını çok daha ileriye götürmüştür. O, köleliği Tanrısal bir kuruluş olarak göreyerek Tanrı’nın insanoğlunu köle edinerek kendisine ibadet etsinler ve yalvar yakar olsunlar diye yarattığını ileri sürmektedir.⁵³

Konumuz dışında kaldığı için bu iddiaların içinde mündemiç bulunan Kur’an’ı Hz. Muhammed’in uydurduğu meselesini ele almayacağım. Çarpıtılan hususlardan birisi köleliğin eski bir Arap geleneği olduğu ifadesidir. Kölelik, sadece o dönem Arap yarım adasının değil, aynı zamanda tüm dünyanın 20. yüzyıla kadar uyguladığı bir gelenektir. Bu apaçık bir çarpıtma ve okuru aldatmaktan ibarettir. Okur cahil yerine konularak kölelik sanki eski bir Arap geleneği gibi sunulmaktadır. Hz. Muhammed’in bu kurumu yeniden canlandırdığı izlenimi verilmektedir. Arsel’in köleliği Tanrısal bir kurum olarak takdim etmesi ise içine düşmüş olduğu sapkınlığın ne boyutta olduğunu ortaya koymaktadır. Şu bir gerçek ki ibadet, Allah değil kul ihtiyaç duyduğu için yapılır. Allah’ın kulların yalvarıp yakarmasına ihtiyacı yoktur.

Kur’an’da kölelikle ilgili ifadelerin yer aldığı ayetlerden el-Bakara 2/221. ayette mü’min olmanın ve mü’min erkek ve kadınlarla evlenmenin önemine vurgu yapılırken bir kıyasa yer verilir: Burada iman etmeyen ve Allah’a şirk koşan hanımlarla ve erkeklerle evlenmemesi gerektiği tavsiye edilmektedir. Gerekece olarak da imanlı bir cariye ya da kölenin mü’minlerin hoşlarına gitse de müşrik olup hür olan kadından veya erkekten daha iyi olduğu ifade edilmektedir.⁵⁴ Şüphesiz bu ayette özellikle mü’minlerle evlenmeye teşvik vardır. Bu teşvik yapılırken o zaman câri olan hür-köle statüsüne yer verilmiştir.

⁵¹ 4/Nahl 16/75.

⁵² 4/Zâriyât 51/56.

⁵³ Geniş bilgi için bk. Arsel, *Kur’an’ın Eleştirisi 1*; İlhan Arsel, *Şeriat ve Kölelik* (İstanbul: Kaynak Yayınları - Turan Dursun ve Aydınlanma Dizisi, 2014).

⁵⁴ el-Bakara 2/221.

Hür-köle kıyası yapılırken maksat köle sınıfının aşağılanması değil inançsızlığın yerilmesidir.

Kendisi bir tıp profesörü olan Ahmet Saltık genel olarak İslam'ı özel olarak Kur'an'ı karalama ve itibarsızlaştırma adına bu ayeti referans göstererek kölelerin aşağılandığını ve bu sınıfın ortadan kaldırılmasına dair Kur'an'ın bir amacının olmadığını iddia etmektedir.⁵⁵ Hâlbuki yukarıda geçtiği üzere birtakım suçların kefareti köle azadına bağlayan ayetlerin yanında Muhammed suresi dördüncü ayette köleliğin kaynağını kurutmaya yönelik bir öneri de bulunmaktadır: Bu ayette kâfirlerle savaşa girildiğinde öncelikle onlara öldürücü darbenin vurulması ve düşman çökertildiğinde esir düşen kimselerin sıkı bağlanması istenmektedir. Sonra onların karşılıksız ya da bedel alınarak salıverilmesi gerektiğine işaret edilmektedir.⁵⁶ Bu ayette kâfirlerle yapılan savaşların akabinde esirlerin serbest bırakılması ya da bir bedel karşılığında bırakılması tavsiye edilmektedir. Ancak gel gör ki bu tavsiyenin yerine getirilmesi hususunda İslam ümmeti biraz gevşek davrandı ve geç kaldı. Dolayısıyla bu hususta eleştiri Kur'an'dan ziyade köleliğin ilgası ile ilgili ciddi adımlar atmayan müslüman idarecilere yöneltilmesi gerekmektedir.⁵⁷

Güncel algıdan hareketle Kur'an'da yer alan kölelik ifadelerinin eleştirildiği dolayısıyla Kur'an'ın itibarsızlaştırıldığı mecralardan biri de sosyal medyadır.⁵⁸ Bu mecralarda her alanda olduğu gibi Kur'an'a yönelik iftira ve karalamaların da bir sınırı yoktur. Gerek oryantalistler gerek ülkemizdeki önyargılı araştırmacılar gerekse sosyal medya kullanıcıları hemen hemen aynı argümanlarla İslam'a saldırmaktadırlar. Saldırı aracı olarak en çok başvurdukları kaynak Kur'an'dır. Fakat şu bir gerçek ki bir metni doğru anlamının nesnel ölçülerine riayet etmeden son derece subjektif yaklaşımlarla hareket etmektedirler. Kur'an'ı literal bir okumaya tâbi tutarak ayetlere arzu ettikleri anlamları verebilmektedirler. Nihayetinde doğru anlamdan fersah fersah uzaklaşıla-

⁵⁵ Ahmet Saltık, "İslam'da ve Kuran'da Kölelik", <http://ahmetsaltik.net/> (Erişim 14 Ekim 2021).

⁵⁶ 4/Muhammed Süresi 47/4.

⁵⁷ Hayrettin Karaman, "Köle ve Cariye Yok (Olmalıydı)", *Yeni Şafak* (2010); İbrahim Sarmış, *Rivayet Kültürü ve Olumsuz Kadın Algısı* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2013), 247-249.

⁵⁸ "Ateist Deist Fikir Ortamı" (Erişim 19 Eylül 2021); "İslam'ın Büyük Çıkmazı: Kölelik Kurumu" (Erişim 13 Eylül 2021); Kılıç, "Twitter".

rak çarpıtma ve yanıltma gerçekleşmektedir. Böylelikle Kur'an hakkında olumsuz bir algı ortaya çıkmaktadır.

Sonuç

Gerçekliğin yerine göz dikmiş algılar birey ve toplumları etki altına almaktadır. Ticaret, siyaset, hukuk ve din gibi hemen hemen hayatın her alanında insanlar algı yönetimiyle yönlendirilmektedir. Son yıllarda olumsuz algıya en çok maruz kalan kesimden birisi Müslüman toplumdur. Oryantalistler, art niyetli yazarlar ve sosyal medya kullanıcıları Kur'an-ı Kerim'i güncel algı yoluyla itibarsızlaştırmaya çalışmaktadır. Güncel algı ölçütü ve dayatması ile genelde İslam'ın özelde Kur'an'ın itibarsızlaştırılmaya çalışılması biraz da güncel *imaj ve söylem* ile alakalı bir durumdur. Batı dünyasının dünyaya egemen olma araçları "kalkınma ve ilerleme" açısından halkı müslüman olan devletler Batı ülkelerine göre daha geride gözükmektedir. Bu yüzden Batının elindeki tekniklere sahip olmak ve ekonomik açıdan güçlenmek müslüman devletlerin özlemi olmuştur. Üstünlük ve ilerleme araçları imaj ve söylemle belirlendiği için bu imkânlarla sahip olmayan toplumlar daha "geride" konumlanmaktadır.⁵⁹ Bu durum din, kültür ve medeniyet alanında da kendini hissettirmektedir. Bu açıdan Kur'an ile ilgili güncel algıya aykırı iddia ve soruları sonlandırmak mümkün değildir. Fakat bu alanda gösterilecek bir çaba, belki iddiaların bir miktar azalmasına ve iddialara verilen cevapların anlaşılmasına katkıda bulunacaktır. Aksi takdirde İslam'a ve Kur'an'a yönelik iddiaların ne önü alınabilir ne de bunlara verilen cevaplar tatmin edici olur.

Kur'an-ı Kerim oryantalistler tarafından hem kaynağı hem de içeriği itibariyle birçok eleştiriye ve saldırıya mâruz kalmaktadır. Araştırmamızda ise Kur'an'ın içeriğine yönelik iddialardan ikisine yer verilmiştir. Bunlarda Kur'an'da yer alan Hz. Peygamber'in evlilikleri ve kölelik mevzusudur. Bu hususlarla ilgili ayetler; tefsirler ve sosyo-kültürel bağlam çerçevesinde incelendiğinde şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır:

- Oryantalistler, art niyetli yazarlar ve bazı sosyal medya kullanıcıları Kur'an'ı güncel algıdan hareketle değerlendirmektedir. Güncel algı, nihai ve

⁵⁹ Hilal Görgün, "Ortadoğu'da Sömürgeleşme Süreci: Bir Zihniyet Analizi", *Ortadoğu: Kaos mu Düzen mi?* (İstanbul: Tatar: Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, 2004), 169-184.

en doğru değer olarak kabul edilmektedir. Bu ölçüye uymayan her türlü uygulama itibarsızlaştırılmaktadır.

- Bu kimselerin Kur'an'da yer alan evlilik ve kölelikle ilgili ayetleri anlamada genelde iki hata yaptıkları gözlenmiştir. Bu hatalar ayetleri sosyo-kültürel bağlamından uzak bir şekilde anlamak ve Kur'an'a literal yaklaşmaktır.

- Bu çerçevede Hz. Peygamber'in yapmış olduğu evlilikler amaç ve hedeflerinden saptırılarak bu evliliklerle ilgili Kur'an'da yer alan ayetler ve dolaylı olarak Hz. Muhammed (sav) itibarsızlaştırılmaya çalışılmaktadır.

- Hz. Peygamber'in Hz. Zeyneb ile evliliği hem güncel algıya hem de 7. yüzyıl Hicaz Yarımadası sosyo-kültürel bağlamına ters düşmektedir. Bu yüzden bu evlilik yapıldığı esnada eleştirildiği gibi günümüzde de eleştirilmeye devam etmektedir. Fakat geçmişte yapılan eleştiriler örfe aykırı hareket etmekten kaynaklanmaktaydı. Günümüzde yapılan eleştiriler ise bu evlilikle ilgili klasik kaynaklarda yer alan asılsız rivayetlerdeki ifadelerle dayanmaktadır.

- Hz. Peygamber'in Hz. Aişe ile evliliği evlilik yaşı açısından eleştiriye tâbi tutulmaktadır. Güncel algıda 18 olan evlilik yaşı merkeze alınarak Hz. Peygamber zamanında normal olarak kabul edilen bir evlilik değersizleştirilmektedir. Buradan hareketle Hz. Peygamber'e asılsız ithamlar yapılmakta ve et-Talâk 65/4. ayeti kritik edilmektedir.

- Hz. Peygamber'in birden çok evliliği de ayrıca incelenip kritik edilmektedir. Güncel algı hâkim bir değer olarak kabul edilip bu değerden farklı görünen uygulamalar itibarsızlaştırılmaktadır. Bu çerçevede tek evlilik dışındaki birden çok evlilikler cinsellik amaçlı yapılmış evlilikler olarak takdim edilmektedir.

- Güncel algının kurbanı olan bir diğer mesele kölelik mevzusudur. Gerek Kur'an'da gerekse hadislerde köleliğe bir çerçeve çizilmektedir. Buna göre kölelerin hayat şartları iyileştirilmekte ve bu yönde teşvik edilmektedir. Bununla birlikte köleliğin kaynağının kurutulması adımları atılmıştır. Fakat zamanın şartları gereği köleliğin tamamen ortadan kaldırılması mümkün olmamıştır. Kölelik 19. yüzyıla kadar neredeyse tüm dünyada kendine yer bul-

muştur. Kölelik karşıtı hareketler 18. yüzyılda batı ülkelerinde ortaya çıkmaya başlamıştır. Kölelik ancak 1926 yılında Milletler Cemiyeti'nin kararı ile tamamen yasaklanabilmiştir. Kur'an'ın nâzil olmasından çok uzun zaman sonra kaldırılan bir uygulamanın varlığı ile ilgili ayetleri ve dolayısıyla Kur'an'ı itibarsızlaştırmaya çalışmanın hakkaniyet/bilimselliğe aykırı olduğu vurgulanmıştır.

• Oryantalistler, art niyetli yazarlar ve bazı sosyal medya kullanıcılarının Kur'an'a yönelik iddiaları, 7. yüzyıl Hicaz Yarımadası'nın sosyo-kültürel bağlamıyla değerlendirildiğinde herhangi bir olumsuzluk olmadığı görülmüştür. Dahası Hz. Peygamber'in evlilikleri ve kölelikle ilgili düşman dili takip edilerek bu uygulamaların yerinde ve zamanında örfü uygunluğu net bir şekilde ortaya konulmuştur.

Kaynakça

- Abbott, Nabia. *Hazreti Muhammed'in Sevdiği Eşi Ayşe*. çev. Tuba Asrak Hasdemir. Ankara: Yurt Kitap Yayın, 1999.
- Acarlıoğlu, Ahmet. "Sahâbilerin Yaptıkları Evlilikler Bağlamında Hz. Peygamber (S. A. S.) Döneminde Çok Kadınlı Evlilik Üzerine Bir Değerlendirme". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi XXV/2* (2020), 83-109.
- Akgündüz, Ahmet. *İslâm Hukukunda Kölelik-Câriyelik Müessesesi ve Osmanlı'da Harem*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 6. Basım., 2006.
- Akseki, Ahmed Hamdi. "İslâmiyet ve Taaddüd-i Zevcât". *Osmanlıdan Cumhuriyete İslam Düşüncesinde Arayışlar*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 1999.
- Aktan, Hamza. "Hz. Peygamber Döneminde Kölelik Olgusu ve İnsan Özgürlüğüne Kur'anî Yaklaşım". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 16* (2001), 59-79.
- Apaydın, Mehmet. *Siyer Kronolojisi*. İstanbul: Kuramer Yayınları, 1. Basım., 2018.
- Arsel, İlhan. *Kur'an'ın Eleştirisi 1*. İstanbul: Kaynak Yayınları - İlhan Arsel Eserleri Dizisi, 2015.
- Arsel, İlhan. *Kur'an'ın Eleştirisi 2*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2014.

- Arsel, İlhan. *Şeriat ve Kadın*. İstanbul: Kurtiş Matbaası, 1991.
- Arsel, İlhan. *Şeriat ve Kölelik*. İstanbul: Kaynak Yayınları - Turan Dursun ve Aydınlanma Dizisi, 2014.
- Arslan, İhsan. "Hz. Peygamber'in Zeyneb bint Cahş ile Evliliğinin Değerlendirilmesi". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* XII/ (2019), 938-945.
- Ateş, Ali Osman. *Oryantalistlerin Hazreti Peygamber ile İlgili İddialarına Cevaplar*. İstanbul : Beyan Yayınları, 1996.
- Atmaca, Gökhan. *Hz.Ömer'in Kur'an Anlayışı ve Tefsir İlimine Katkıları*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2011.
- Aydın, Erdoğan. *Kur'an ve Din / İslamiyet Gerçeği I*. İstanbul: Literatür Yayınları, 2019.
- Aydın, Mehmet Akif - Hamidullah, Muhammed. "Köle". *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 246-248. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2002.
- Ayverdi, Samiha. *Kur'an Ahlakı ile Kölelikten Efendiliğe*. İstanbul: Merkez Yayınevi, 1987.
- Azimli, Mehmet. "Hz. Aişe'nin Evlilik Yaşı Tartışmalarında Savunmacı Tarihçiliğin Çıkmazı". *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 16/1 (2003), 28-37.
- Barış, Mustafa Necati. "Zeyneb bint Cahş ve Hz. Peygamber ile Evliliği". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* X/2 (2010), 177-192.
- Beğavî, el-Huseyn b. Mes'ûd b. Muhammed b. el-Ferrâ'. *Me'âlimu't-Tenzîl fî Tefsîri'l-Kur'ân*. ed. 'Abdurrezzâk el-Mehdî. I-V Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâşi'l-'Arabî, 1420.
- Buhârî, İsmail Ebu Abdillâh. *Sahihu'l-Buhârî*. Beyrut: Dâru Tavki'n-Necat, 1422.
- Burrî, Muhammed b. Ebî Bekr b. 'Abdullâh et-Tilmsânî el-. *el-Cevhere fî Nesebi'n-Nebî ve Aşhâbihi'l-'Aşere*. ed. Muhammed et-Tûncî. Riyad: Dâru'r-Rifâ'î, 1983.
- Çınar, Mahmut. "Hz. Peygamber'in Zeynep Bint Cahş ile Evliliği Etrafındaki Şüpheler". *Diyanet İlmi Dergi* XLIII/1 (2007), 31-50.

- Cengiz, Mehdi. *Dilde Kesinlik Sorunu- Anlatabilmenin İmkânı*. İstanbul: Ketebe Yayınları, 2021.
- Demir, Perihan. *Zeyneb Binti Cahş'ın Hayatı ve Rivayetleri Üzerine Bir İnceleme*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003.
- Demircan, Adnan. "Câhiliyye ve Hz. Peygamber Döneminde Çok Kadınla Evlilik". *İstem: İslâm San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi* I/2 (2003), 9-32.
- Divlekci, Celalettin. "Ahzâb Suresi 37. Ayetiyle İlgili Nüzul Sebebi Rivayetleri Ve İlmî Değeri". *EKEV Akademi Dergisi* 59 (2014), 89-106.
- Dursun, Turan. *Din Bu I*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 1991.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'âs. *Sünenu Ebî Dâvûd*. ed. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid. 4 Cilt. Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye, 1992.
- Ebû'l-Kâsım Mahmûd ez-Zemahşerî. *el-Keşşâf 'an hakâ'iki ğavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fi vücûhi't-te'vîl*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitabi'l-Arabi, 1407.
- Erkocaaslan, Receb. "Hz. Peygamber'e Atılan Çirkin Bir İftira: Hz. Peygamber Zeyneb bint Cahş Evliliğinin Hz. Dâvûd Bat-Şeba Evliliğine Benzetilmesi". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* XXIV/1 (2020), 475-496.
- Erul, Bünyamin. "Hz. Aişe Kaç Yaşında Evlendi? Dokuz Mu? On Dokuz Mu". *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 19/4 (2006), 637-649.
- Fahrüddin er-Râzî. *Mefâtihu'l-gayb*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1421.
- Görgün, Hilal. "Batıdaki Yayınların 'Müslüman Kadın Algısına' Etkisi Üzerine Bazı Notlar". *Türkiye V. Dini Yayınlar Kongresi-Kadın Konulu Dini Yayınlar -Tebliğler-Müzakereler*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2011.
- Görgün, Hilal. "Ortadoğu'da Sömürgeleşme Süreci: Bir Zihniyet Analizi". *Ortadoğu: Kaos mu Düzen mi?* İstanbul: Tatav: Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, 2004.
- Gündüz, Ahmet. "Esbâb-ı Nüzûl Işığında Hz. Zeyneb'in Evlilikleri ve Nâzil Olan Hükümler". *Harran Üniversitesi İlahiyat fakültesi Dergisi* XVIII/30 (2013), 170-195.

- Hatalmış, Ali. *İslam Toplumunda Kölelik ve Cariyelik*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2012.
- İbn Hişâm, Ebu Muhammed Abdülmelik b. Hişâm ez-Züheyli el-Meâfiri. *es-Sîretü'n-nebeviyye*. thk. Yusuf Ali Budeyvî. Yemâme, Dımaşk-Beyrut, 2005.
- İbn İshâk, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. İshâk b. Yesâr el-Muttalibî. *es-Sîre (Kitâbu's-Siyer ve'l-Meğâzî)*. ed. Süheyl Zekkâr. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1978.
- İbn Kesir, Ebu'l-Fida İsmail b. Ömer. *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*. thk. Muhammed Hüseyin Şemsüddin. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed. "Sünen". thk. Muhammed Fuad Abdül-baki. Kahire: Dâru İhyai Kütübi'l-Arabiyye, ts.
- Jamjoom, Mohammed. "Yemeni Girl, 12, Dies in Painful Childbirth". *CNN.com*. Erişim 28 Ağustos 2021. <http://edition.cnn.com/2009/Health/09/14/yemen.childbirth.death/>
- Karabulut, Bilal. "Algı Yönetimi ve Güvenliğin Siyasal Bir Araç Haline Dönüştürülmesi: Güvenlikleştirme Teorisi". ed. Bilal Karabulut. İstanbul: Alfa Yayınları, 2017.
- Karakaya, Nejdet. *Kur'an'da Beş Duyu ve Algı*. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.
- Karaman, Hayrettin. "Köle ve Cariye Yok (Olmalıydı)". *Yeni Şafak* (2010).
- Karaman, Hayrettin vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. I-V Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014.
- Kevser Kâmil, Ali - Öğüt, Salim. "Çok Evlilik". *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 8/365-369. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.
- Kılıç, Cemil. "Twitter". *Twitter*. Erişim 10 Ekim 2021. https://twitter.com/m_cemilkilic/status/93262024990777536
- Kılıç, Cemil. "Twitter". *Twitter*. Erişim 21 Eylül 2021. https://twitter.com/m_cemilkilic/status/1255404168686288896

- Koç, Ayten. "Hz. Zeyneb bint Cahş'ın Hayatı". *Diyanet İlmî Dergi* XLV/2 (2009), 109-120.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî. *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'ân*. thk. Ahmed el-Berduni, İbrâhîm el-İtfiyîş. 20 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye, 2. Basım, 1384.
- Kütükde, Hüseyinalp. *Kur'an'da Algı Yönetimi (Mekke Dönemi)*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Muhammed b. Cerîr et-Taberî. *Câmi' u'l-beyân fî te'vîli 'âyi'l-Kur'ân*. ed. 'Abdullâh b. 'Abdilmuhsin et-Turkî. Beyrut: Dâru Hicr, 1422.
- Mukâtil b. Süleymân Ebû'l-Hasen b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî. *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*. ed. Abdullâh Maḥmûd Şehâte. I-V Cilt. Beyrut: Müessesetü't-Tarîhi'l-Arabiyyi, 1423.
- Mücâhid, Ebu'l-Haccâc el-Mahzûmî. *Tefsîru Mücâhid*. ed. Muhammed 'Abdu's-Selâm Ebû'n-Nîl. Mısır: Dâru'l-Fikrî'l-İslâmiyyî'l-Hadîse, 1410.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *Sahîhu Müslim*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabi, ts.
- Sa'lebî, Ebû İshak Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm. *el-Keşf ve'l-beyân fî tefsiri'l-Kur'an*. ed. Ebû Muhammed b. Âşur. Beyrut: Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabi, 1422.
- Saltık, Ahmet. "İslam'da ve Kuran'da Kölelik". Erişim 21 Eylül 2021. <http://ahmetsaltik.net/2016/07/03/islamda-ve-kuranda-kolelik/>
- Saltık, Ahmet. "İslam'da ve Kuran'da Kölelik". <http://ahmetsaltik.net/>. Erişim 14 Ekim 2021. <http://ahmetsaltik.net/2016/07/03/islamda-ve-kuranda-kolelik/>
- Sarıççek, Sertaç. "İran'da Gündemden Düşmeyen Çocuk Evlilikleri Sorunu". *İRAM Center | İran Araştırmaları Merkezi*. Erişim 22 Eylül 2021. <https://iramcenter.org/iranda-gundemden-dusmeyen-cocuk-evlilikleri-sorunu/>
- Sarmuş, İbrahim. *Rivayet Kültürü ve Olumsuz Kadın Algısı*. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2013.

- Savaş, Rıza. "Hz. Aişe'nin Evlenme Yaşı İle İlgili Farklı Bir Yaklaşım". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9 (1995), 139-144.
- Suzan, Yıldırım. "Hz. Aişe'nin Evlilik Yaşı Etrafındaki Tartışmalar". *İstem: İslâm San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi* II/4 (2004), 239-247.
- Süheylî, Ebu'l-Kâsım Abdurrahmân b. Abdillâh b. Ahmed b. Ebi'l Hasen el-Has'amî es-. *er-Ravdü'l-unuf fi tefsîri's-sîreti'n-nebeviyye li-ibn Hişâm*. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l İlmiyye, 1971.
- Tekin, Arif. *İslamda Cinsellik*. İstanbul: Berfin Yayınları, 2014.
- Tirmizî, Ebu İsa. *Sünenu't-Tirmizî*. 5 Cilt. Mısır: Şirketu Mektebeti ve Matbaati Mustafa el-Bali, 2. Basım, 1395.
- Toğuşlu, Serap. *Hz. Peygamberin Hanımlarından Zeyneb Binti Cahş'ın Hayatı , Kişiliği , İslam Tarihindeki Yeri ve Önemi*. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Tutar, Hasan. *Simetrik ve Asimetrik İletişim Bağlamında Örgütsel Algılama Yöntemi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 1988.
- Türk, Mehmet Sezai. "Algı Yönetimi ve İletişim: Algının Ötesinde Bir Gerçeklik Var mı?" *Algı Yönetimi*. ed. Bilal Karabulut. İstanbul: Alfa Yayınları, 2017.
- Uraler, Aynur. "Ümmehâtü'l-Mü'minîn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012.
- Vakıdi, Ebu Abdullâh Muhammed b. Ömer el-. *Kitabü'l-meğazi*. ed. Muhammed Abdülkadir Ahmed Atâ. Beyrut-Lübnan: Dâr al-Kütüb al-İlmiyye, 2004.
- Yaka, Zeki. *İslamda Kölelik*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1995.
- Yaşar, Hüseyin. *Alman Oryantalizminde Kur'ân'a Bakış*. İstanbul: İz yayıncılık, 2010.

Haber7. "8 Yaşında Kız Boşanma Davası Açtı". Erişim 28 Ağustos 2021.
<https://www.haber7.com/yasam/haber/341129-8-yasinda-kiz-bosanma-davasi-acti>

Radikal. "12 Yaşında Çocuk Doğum Yaparken Öldü". Erişim 28 Ağustos 2021.
http://www.radikal.com.tr/dunya/12_yasinda_cocuk_dogum_yaparke_n_oldu-954301/

Facebook. "114 Hareketi Derneği". Erişim 12 Eylül 2021.
<https://www.facebook.com/114Hareketi/posts/2516704318381168>

"Ateist Deist Fikir Ortamı". Erişim 19 Eylül 2021.
https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=795095307489820&id=541931059472914

"İslam'ın Büyük Çıkmazı: Kölelik Kurumu". Erişim 13 Eylül 2021.
<https://www.munferit.net/2019/06/islamn-buyuk-ckmaz-kolelik-kurumu.html>

Türkçe Sözlük. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 11. Basım, 2011.

turandursun.com. "Turan Dursun". Erişim 12 Eylül 2021.
<https://turandursun.com/>

Radikal. "Yemenli Kadınlar Çocuk Evliliğinin Yasaklanmasına Karşı". Erişim 10 Eylül 2021.
http://www.radikal.com.tr/dunya/yemenli_kadinlar_cocuk_evlilikinin_yasaklanmasına_karsi-987055/